

УДК 811.133.1'373.7'367.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/33.215873>**Ольга ЧАПЛЯ,***orcid.org/0000-0001-6213-3392*

доцент кафедри французької філології

факультету іноземних мов

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *olgachaplya@ukr.net*

ДІЄСЛІВНІ СИНТАГМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КІЛЬКОСТІ У ФРАНЦУЗЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Стаття присвячена дослідженню дієслівних синтагм на позначення кількості у французьких фразеологізмах, які є постійно відтворюваними в мовленні сполуками, що актуалізуються мовцями з тим, щоб надати мовленню чи контексту кількісної експресії, вплинути на адресата, відобразити інтенцію мовця. Синтагматичне дієслівне зрощення і є тією формою, що увиразнює дієслівну кількісну семантику через валентність у сполуці з іншими лексемами, які своєю чергою увиразнюють референційну інтенційність актуалізованої у мовленні ідіоми. Визначити множинність фразеологізму інколи складно, оскільки лексеми є не завжди «семантично прозорими». Власне, кількісна денотація у більшості синонімів дієслова є «непрозорою», прихованою і проявляється у процесі мовлення. Саме контекстуальна конотація більшості з наведених прикладів і є визначальною, бо кількісна денотація досліджуваної лексеми у синтагмі може втрачатися, а може й набувати кількісних ознак залежно від оточення і референта. Чуттєво-понятійною є етимологія досліджуваних фразеологічних виразів.

Для проведення дослідження вибрано дієслова “tripler”, “quadrupler”, “centupler”, семантика яких є кількісною, бо прив'язана до числа. Дослідили їх репрезентативність у фразеологізмах. Інші ж дієслівні лексеми та їх дослідження було вибірковою, бо вони кількісно «збагачуються» чи, навпаки, «втрачають» кількісні смислові відтінки у синтагмі, складові компоненти якої змістовно пов'язані на понятійному рівні. Дієслово є ядром, навколо якого притягуються інші частини мови, увиразнюючи кількісний зміст фразеологізму у бік невизначеної метафоризованої апроксимативної множини.

Такий підхід у вивченні кількісної семантики дієслів дає змогу обґрунтовано продемонструвати актуальність дослідження не тільки з наукового боку, а й їх репрезентативну присутність у щоденному вжитку, бо є мовленнєвою необхідністю, що виявляє мовну культуру народу.

Ключові слова: синтагматичні дієслівні зрощення, синтагми-ідіоми, валентність, дієслівна кількісна семантика, вербалізація, інтенційне кількісно-понятійне ядро, актуалізоване поняття, кількісна денотація, кількісна конотація, референційна інтенційність, референт, сигніфікат, апроксимативна множина.

Olga CHAPLYA,*orcid.org/0000-0001-6213-3392*

Associate Professor at the Department of French Philology

of the Faculty of Foreign Languages

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) *olgachaplya@ukr.net*

VERBAL PHRASES TO DENOTE QUANTITY IN FRENCH PHRASEOLOGY

The article deals with the study of verb syntagms denoting quantity in French phraseology, which are constantly reproduced in speech by the compounds that are actualized by speakers in order to give speech or context quantitative expression, influence the addressee, reflect the intention of the speaker. Syntagmatic verb conjugation is the form that emphasizes verbal quantitative semantics through valence in combination with other lexical units, which in turn emphasize the reference intentionality of the idiom actualized in speech. It is sometimes difficult to determine the plurality of phraseology, because lexical units are not always “semantically transparent”. In fact, the quantitative denotation in most synonyms of the verb is “opaque”, hidden and manifested in the process of speech. It is the contextual connotation of most of the given examples that is decisive, because the quantitative denotation of the studied lexical unit in the syntagm can be lost, but can also acquire quantitative features depending on the environment and the referent. The etymology of the studied phraseological expressions is sensory-conceptual.

To do the research the author has selected verbs which semantics are quantitative: “tripler”, “quadrupler”, “centupler”, because it is tied to a number, and investigated their representativeness in phraseology. Other verb lexical units and their study were selective, because they are quantitatively “enriched” or conversely “lose” quantitative semantic nuances in the syntagm, the components of which are meaningfully related at the conceptual level. The verb is

the nucleus around which other parts of speech are attracted, expressing the quantitative meaning of the phraseology towards the indefinite metaphorical approximate set.

This approach in the study of quantitative semantics of verbs allows us to demonstrate reasonably the relevance of research not only from the scientific point of view, but also their representative presence in everyday use, because it is a speech necessity that reveals the language culture of the people.

Key words: *syntagmatic verb combinations, syntagms-idioms, syntagma, valence, verb quantitative semantics, verbalization, intentional quantitative-conceptual core, updated concept, verbalized core, predicative, referential, referent, signification, approximate set.*

Постановка проблеми полягає в тому, що більшість досліджень щодо фразеологізмів базується на окресленні семантики ідіоми з понятійного боку, а саме фразеологізмів, що позначають різні людські емоції, стани, почуття, відчуття тощо. Так впорядковані більшість фразеологічних словників. Власне, кількісний підхід у вивченні досліджуваної лексики, виокремлення дієслівної синтагми, визначення її структурно-компонентного складу, статусу предикативності, комунікативно-інтенційний підхід є основними у роботі.

Загальне розуміння фразеологізму у різномовних працях лінгвістів зводиться до його розуміння як стійкої, зв'язаної єдністю нетотожного сумі значень складової частини змісту, постійно відтворюваної в мовленні словосполучення або висловлення, яке ґрунтується на стереотипах етносвідомості, є репрезентантом культури народу й характеризується образністю, експресивністю групи слів, у нашому випадку синтагм, пов'язаних етнотрадицією, що утворюють лексичну єдність і не можуть бути зміненими за бажанням. Фразеологічний фонд мови, як «згусток» історичної пам'яті народу, є активним науковим підґрунтям досліджень значної кількості мовознавців, бо, як відомо, межує з діалектологією, є лексично зафіксованою єдністю, яка понятійно збігається на екстралінгвістичному рівні в усіх розвинених мовах.

Мотивація фразеологізму, відповідно, є асоціативно-образним зв'язком сигніфіката з референтом, тобто вербалізованим поняттям, яке відображає інтенцію мовця. Успіх та ефективність комунікації, а саме здатність мовця домогтися реалізації свого наміру, отримати від адресата бажану реакцію, зумовлені багатьма факторами як позамовними, так і мовними. Іншими словами, мовець вдається до відповідної моделі та створює її для повідомлення певного виду інформації, яка потенційно йому необхідна. Мовні засоби референції неоднорідні, неоднакові і функції референтних виразів у нашому випадку квантифікаційні, навіть у межах конкретного речення. Референція – це відношення актуалізованого, включеного в мовлення поняття або групи слів до об'єктів дійсності. Актуалізоване висловлення поєднує в собі не лише кодифіковану знакову

інформацію про безпосередній денотат висловлення, закладену мовцем потенційно, воно слугує одночасно джерелом додаткової інформації, яке імплікується на всі об'єкти, які входять у мовленнєву діяльність (Скрипник, 1973: 3–4). Референцію суб'єкта визначає логічний зміст судження, його істинність. Саме такий підхід у вивченні кількісної лексики у фразеологізмах означає, що контекст є безумовним для визначення кількісної інтенції мовця.

А лексична єдність стрижневих компонентів синтагми, які визначають кількісну інтенцію мовців, і є тим маркером, яким мотивуємося у дослідженні дієслів на позначення кількості. Власне, підбірка таких фразеологічних синтагм має пошуковий характер, бо лексико-семантичне поле сполучуваних лексем є відкритим, а їхній семантичний характер у ідіомах є несподіваним і може проявлятися як у окремо наявній зрощеній сполучці слів, так і у контексті. На думку дослідників, є понятійне «вербалізоване ядро», яке і є зовнішнім графіко-акустичним знаком – фразеологізмом (В'єнцко, 2014: 257).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в сфері фразеології є значними, позаяк дослідження дієслівних синтагм на позначення ними кількісної семантики у романських мовах розглядаються дослідниками частково, зокрема, вивчається предикативність дієслів у фразеологізмах, їхня компаративність, значення, функціонування; вивчаються стійкі конструкції, які складаються з повнозначного і неповнозначного слова тощо. У вітчизняній і романській мовах цю проблематику висвітлюють у своїх працях: О. В. Голіцина, В. І. В'єнцко, Х. С. Лесько, Ю. А. Фірсова, О. С. Чапля. Попри те, саме презентація кількості дієслівними синтагмами є особливо виразною, бо виокремлює чималу групу стійких словосполучень, кількісна семантика яких увиразнюється в процесі мовлення, що окреслює їх наукове вивчення і доводить актуальність.

Мета дослідження – з'ясувати процес вербалізації кількості у фразеологізмах та їхню сполучуваність з частинами мови, які увиразнюють зміст виразу, увиразнюють його інтенційність.

Власне, науковець Ю. А. Фірсова у семантичній структурі фразеологізмів виокремлює предметно-логічний (когнітивний), емотивний, граматичний, лексичний, функціонально-стилістичний та мотиваційний блоки, що обов'язкові і невід'ємні в оцінній характеристиці їх структурних компонентів (Фірсова, 1999: 229). Так, валентність синтагматичних дієслівних зрощень і є тією формою, через яку вирізняється дієслівна кількісна семантика, яка своєю чергою є апроксимативно-кількісною. Саме кількісний підхід у визначенні понятійного відображення поняття перебільшення, применшення кількісних інтенцій мовця через ідіому, прояв валентності дієслів у сполучі з іншими частинами мови з тим, щоб метафорично увиразнити кількісну семантику лексеми є, безперечно, репрезентативним підходом у вивченні дієслівних синтагм. Мовознавці є одностайними в тому, що в основі фразеологічної єдності є множинна чуттєво-понятійна та образна смислова основа, яка графічно й акустично реалізується у мовленні (Голіцина, 2012: 322). Та лексико-граматична репрезентативність дієслова у сполучі з іншими частинами мови є стрижневою у смислового розкритті фрази. Дієслово, безперечно, і є тим ядром, навколо якого притягуються інші частини мови, увиразнюючи кількісність фразеологізму. Тобто є зв'язок між кількісним дієсловом і тими частинами мови, які увиразнюють інтенційний зміст фразеологізму.

Візьмемо для прикладу дієслово “dépenser” (витрачати). Тобто денотативне значення дієслова спрямоване на зменшення чогось. Антонімічним йому є дієслово “consommer” (зберігати, нагромаджувати). Ці дві лексеми неактивовані, тобто денотативна природа цих лексем не вказує на референт мовлення. Активізована форма цих лексичних одиниць особливо відчутна у синтагмах, а їхня фразеологічна валентність вражає: “dépenser ses jeunes années” (витрачати молоді роки).

Для прикладу їхня позамовна актуалізація кількості підсилюється заперечними формами: “Ne pas dépenser un sou” (не витратити ні копійки); антонімічними конструкціями “dépenser son argent à des futilités” («витрачати кошти на безглузді дурниці»); “dépenser tout son avoir” («витратити все своє майно»). Цікавою є парадигма сполучуваності як з абстрактними іменниками, у поєднанні з якими кількісність буде розмитою: “dépenser des trésors d'ingéniosité pour parvenir à ses fins” («вичерпати всі добродієсні скарби, щоб дійти до краю»); так і з прислівниками “se dépenser physiquement” («виснажитись фізично»), і з дієслівними формами “se dépenser sans compter” («виснажитись без підрахунку»).

Цікаво, що лексема “consommer” виявилась фразеологічно непродуктивною, і є прагматично-мотивованою одиницею мовлення. Як бачимо, парадигма антонімічних пар дієслів може бути парадигматично продуктивною і, відповідно, часто актуалізованою у мовленні, а може бути й непродуктивною, тобто кількісна семантика на метафоричному рівні є незначною. Розглянемо приклад з дієсловом “doubler” (подвоювати), у якого денотативне значення лексеми прямо вказує на кількість. Власне, його кількісна семантика є передбачуваною, як і передбачуваними і кількісно насиченими є як фразеологічні словосполучення, так і будь-які словосполучення, бо їхня семантика “multiplier par deux” (помножити на два), “rendre double” («робити подвійним») є очевидною, бо прив'язана до числа «два» (Petit Robert, 1999: 681). Так, наприклад: “Un homme qui évidemment a doublé et triplé sa fortune, depuis qu'il administère le bien des pauvres” («Чоловік, який вочевидь подвоїв, а може, й потроїв своє добро, з того часу, як почав управляти майном бідняків»). Наприклад, відомий вислів “doubler la mise” («подвоїти ставку»), який може вживатися як у прямому, так і у переносному значенні залежно від мовленнєвої референції і, поза сумнівом, кількість є метафоризованою, бо тільки кількісні числівники точно означають множину (Чапля, 2004: 115). Виникає логічний ряд функціонально подібних дієслів, семантика яких прив'язана до числа: “tripler”, “quadrupler”, “centupler”, однак вони менш репрезентативні у фразеологізмах. Цікаво, що ці дієслівні числові форми представлені і в українській мові вибірково, що пояснюється їхньою етимологією пояснення кількості мовцями.

Ми не вдаємося до дієслів, денотація яких є беззаперечно кількісною, однак їхня валентність у фразеологізмах не є високою і менш репрезентативною. Наприклад: “baisser” чи “augmenter”, “minimizer”, “diminuer”, “abaisser”, “restreindre”, “réduire” тощо. Безумовно, що вивчення лексико-семантичних особливостей таких лексичних одиниць потрібне, однак потребує окремого дослідження (Petit Robert, 1999: 156–184).

Тож особливості семантики слова у фразеологізмах є неоднаковими, оскільки у фразеологізмі конотативний елемент значення завжди домінує над денотативним (Скрипник, 1973: 251). Власне, тому синтагма як складовий елемент синтаксичної сполуки увиразнює свій кількісний зміст у контексті. Так, дієслова “mettre”, “donner”, “faire” активізуються у сполуках, набувають кількісної експресивності: “Nous avons peu de temps pour préparer l'exposition, il va falloir mettre les bouchées

doubles” (Petit Robert, 1999: 102). Отже, як бачимо, вираз “mettre les bouchées doubles” (досл. «поглинути подвійну порцію») у цьому реченні понятійно трансформується і ми перекладемо: «У нас занадто мало часу, потрібно докласти подвійних зусиль». Кількісна семантика дієслова “mettre” метафоризується і спрямована до «збільшення зусиль» і підсилюється кількісним прикметником “double”, тож конотація є очевидною у цьому разі.

Відомо, що фразеологізми не розкладаються, мають певну неоднорідну семну структуру, що є своєрідною «симетричною арматурою», в якій простежується логіка судження, протиставлення, гумор, мораль тощо (Чапля, 2012: 163–166). Визначити множинність фразеологізму інколи складно, оскільки вони є не завжди «семантично прозорими». Саме «семантична непрозорість» завдячує багатьом чинникам як мовним, так і позамовним. Наприклад: “Mélanie nous a invité chez elle et elle n’a pas fait les choses à moitié: caviar et champagne” («Меланія нас запросила до себе і вона зробила надто багато (перебільшила): кав’яр і шампанське» (Petit Robert, 1999 : 98). У цьому разі кількісна денотація дієслова “faire” і фразеологічного виразу “faire les choses à moitié” підсилюється прислівником “à moitié”. Як бачимо, такий прийом перебільшення у фразеологічних зворотах співіснує з логікою судження, мораллю, експресивністю. Саме незаперечність висловлюваного з логіко-філософського боку є суб’єктивним чинником актуалізації емотивно-логічної семантичної структури.

У нашому випадку кількісна денотація досліджуваної лексеми у синтагмі може втрачатися, а може набувати кількісних ознак залежно від оточення. Так, наприклад дієслово “donner”. У тлумачному словнику знаходимо досить прикладів вживання лексеми “donner” («давати»), яка в сполученні з іншими одиницями мовлення набуває різних конотацій і увиразнюється через дієслівні форми “offrir”, “vendre”, “confier”, “distribuer”, “rendre”, “remettre”, “fournir”, “filer”, “abandonner”, “apporter”, “montrer”, “laisser”, “accorder”, “permettre”, “produire”, “publier”, “faire”, “engendrer”, “attribuer”, “prêter”, “adonner”, “se consacrer”, “se vouer”, “rapporter” тощо (Petit Robert, 1999: 676–677).

Власне, кількісна денотація у більшості синонімів дієслова “donner” є «непрозорою», прихо-

ваною і проявляється у процесі мовлення. Саме контекстуальна конотація більшості з наведених прикладів і є визначальною у нашому випадку. Для порівняння: “L’eau que donne une source” («Вода, яка народжує джерело»). Фразеологізм “Vous lui donnez des qualités qu’il n’a pas” (Ви надаєте йому якостей, яких він не має) та вираз “donner le meilleur de soi-même” («віддати найцінніше, що у тебе є») (Dictionnaire de proverbes et dictons, 1989 : 676–677). Отже, як бачимо, дієслово “donner” набуває якостей дієслів “naître” у першому випадку і “attribuer” у другому, і зберігає свою семантику у третьому випадку. Власне, кількісна семантика досліджуваної лексеми проглядає у другому і третьому випадках, бо йдеться про «набуття якостей» і про те, що ти можеш «віддати найцінніше», тобто референт кількісно «втрачає» і «набуває». Такою чуттєво-понятійною є етимологія цих фразеологічних виразів. Референт кількісно «збагачується» чи, навпаки, «втрачає» – всі смислові відтінки вже змістовно пов’язані і відчуються на понятійному рівні.

Аналіз і дослідження наведених синонімів та інших одиниць мовлення є пошуковим і безперечно необхідним. Позаяк вивчення кількісних дієслівних синтагм-ідіом, їхня референтність і актуалізація у мовленні є прагматично зумовленими у цій роботі.

Як бачимо, кількісна трансформація і набуття множинності є можливими через тісний зв’язок лексичних одиниць, їх нерозривну єдність, які увиразнюють зміст у бік перебільшення, применшення кількісних інтенцій мовця через ідіому. Коли лексеми неактивовані, то денотативна природа цих лексем не вказує на референт мовлення.

Висновки. Новий підхід у вивченні категорії кількості за допомогою дієслівних синтагм у французьких фразеологізмах дає змогу по-новому репрезентувати цю категорію, розкрити інтенційний зміст досліджуваних ідіом; показати, що кількісна семантика увиразнює функцію дієслова, метафоризує її, виконуючи при цьому предикативну, комунікативну, експресивну функції. Дієслівна синтагма як нерозкладна сполука є тією формою, що увиразнює дієслівну кількісну семантику через сполучуваність з іншими лексемами, які своєю чергою увиразнюють референтну інтенційність актуалізованої у мовленні структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В'єнчко В. Етнокультурний компонент у фразеологізмах. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. Львів. 2014. Вип. 16. С. 255–261.
2. Голіцина О. В. Статус мінімальних ідіом у системі фразеології: еволюція лінгвістичних концепцій. *Слов'янський збірник*. Одеський національний університет ім. Мечнікова. 2012. Вип. 17. Частина 2. С. 321–326.
3. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка. 1973. 280 с.
4. Фірсова Ю. А. Утворення фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом шляхом фразеологічної транспозиції. *Вісник КЛДУ*. 1999. Т. 2. С. 228–234.
5. Чапля О. С. Генералізуюча функція категорії одиначності у фразеологізмах французької мови. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2012. Вип. 12. С. 163–166.
6. Чапля О. С. Референційна картина іменникових квантифікаторних груп. Збірник наукових праць «Іноземна філологія». 2004. Вип. 113. С. 111–123.
7. Petit Robert. Dictionnaires le Robert. Paris. 1999. 2551 p.
8. Dictionnaire de proverbes et dictons. Dictionnaires le Robert. Paris. 1989. 1251 p.

REFERENCES

1. Ventsko, V. (2014). Etnokulturnyi komponent u frazeolohizмах [Ethnocultural component in phraseology]. *Bulletin of Lviv University. Foreign Languages Series*. Lviv. Issue 16. Pp. 255–261 [in Ukrainian].
2. Golitsyna, O. V. (2012). Status minimalnykh idiom u systemi frazeolohii: evoliutsiia linhvistychnykh kontseptsii [The status of minimal idioms in the system of phraseology: the evolution of linguistic concepts]. *Slavic collection*. Odesa I. I. Mechnikov National University. Issue 17. Part 2. Pp. 321–326 [in Ukrainian].
3. Skripnik, L. G. (1973). *Frazeolohiia ukrainskoi movy* [Phraseology of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. 280 p. [in Ukrainian].
4. Firsova, Y. A. (1999). Utvorennia frazeolohichnykh odynyts z toponimichnym komponentom shliakhom frazeolohichnoi transpozysii [Formation of phraseological units with a toponymic component by phraseological transposition]. *KLSU Bulletin*. Vol. 2. Pp. 228–234 [in Ukrainian].
5. Chaplya, O. S. (2012). Heneralizuiucha funktsiia katehorii odynychnosti u frazeolohizмах frantsuzkoi movy [Generalizing function of the category of singularity in phraseology of the French language]. *Bulletin of Lviv University. Foreign Languages Series*. Issue 12. Pp. 163–166 [in Ukrainian].
6. Chaplya, O. S. (2004). Referentsiina kartyna imennykovykh kvantyfikatornykh hrup [Reference picture of noun quantifier groups]. *Collection of scientific works “Foreign Philology”*. 2004. Issue 113. Pp. 111–123 [in Ukrainian].
7. Petit Robert. (1999). *Dictionnaires le Robert* [Dictionary Le Robert]. Paris. 2551 p. [in French].
8. *Dictionnaire de proverbes et dictons* [Dictionary of proverbs and sayings]. Paris: Dictionnaires le Robert, 1989. 1251 p. [in French].